

Artur Jedynak
Kamil Kapturek

Muzeum i Rezerwat Archeologiczno-
-Przyrodniczy „Krzemionki”

Sprawozdanie z badań osady kultury amfor kulistych na stanowisku 63 w Krzczonowicach, pow. ostrowiecki w roku 2006

Badania archeologiczne na stanowisku 63 w Krzczonowicach prowadzone były w ramach zadania: „Ratownicze badania archeologiczne na stanowiskach zagrożonych oraz inwentaryzacja stanowisk archeologicznych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), woj. świętokrzyskie”, w programie operacyjnym „Dziedzictwo kulturowe” Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Stanowisko 63 zostało odkryte podczas badań powierzchniowych prowadzonych w latach siedemdziesiątych XX wieku przez Krzysztofa Kowalskiego z Państwowego Muzeum Archeologicznego (K. Kowalski 1975, s. 481-482). Znaleździło to następnie zweryfikował w czasie badań AZP zespół naukowców z Katedry Archeologii (obecnie Instytutu Archeologii) UMCS w Lublinie w październiku 1996 i kwietniu 1997 roku. Jest ono położone w północnej części Wyżyny Sandomierskiej, na lessowym cyplu wcinającym się głęboko w dolinę prawego dopływu rzeczki Obręczówki, w południowej części wsi (ryc. 1).

Celem prac wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku we wrześniu i październiku 2006 roku było przebadanie jego najbardziej narażonej na niszczenie części. Są to przede wszystkim partie szczytowe wzgórza oraz kilka rejonów na jego południowych stokach. Do badań zakwalifikowano w pierwszej kolejności wierzchołkową część terenu ze skupiskiem ceramiki neolitycznej, krzemieni, kości ludzkich oraz rejon położony ok. 70 m na południowo-zachód od kulminacyjnego punktu wzgórza, w miejscu nagromadzenia ceramiki z wczesnej epoki żelaza. Badania objęto powierzchnię 2,1 ara. Wykonano dwa wykopy archeologiczne (I i II), które osiągnęły maksymalną głębokość 1,5 m. Łącznie zinwentaryzowano 11 obiektów archeologicznych, w tym 10 jam gospodarczych i grób szkieletowy. Uwarstwienie stanowiska sprowadzało się do warstwy humusu (warstwa I), pod którą

zalegał calec zbudowany z czystego, żółtego lessu (warstwa II). Ułatwiło to w znacznym stopniu wydzielenie i eksplorację obiektów archeologicznych, których większość nie przekraczała 70-80 cm głębokości; w wykopie II było to nawet 30 cm. Tylko w przypadku obiektów 3/I i 5/I głębokość była znaczna, sięgająca ponad 100 cm. Jest to wynikiem silnej erozji zarówno partii wierzchołkowej, jak i stoków wzniesienia na którym położone jest stanowisko.

Najbardziej interesujący okazał się wykop I (ryc. 2), gdzie odkryto 9 obiektów zawierających zabytki typowe dla kultury amfor kulistych z Wyżyny Sandomierskiej. Datowanie ceramiki z jam 3/I i 5/I metodą termoluminescencyjną określiło wiek osady na lata 2716-2069 p.n.e. Spośród obiektów na uwagę szczególnie zasługują: jama 3/I z bardzo dużą ilością materiału zabytkowego: zachowane duże fragmenty czterech naczyń, 2 narzędzia kościane, duża ilość kości zwierzęcych i zabytków krzemiennych oraz zagłębienie w dnie będące najprawdopodobniej miejscem mocowania podpory zadaszenia jamy lub drabiny komunikacyjnej (ryc. 3), jama 2/I zawierająca dużą ilość materiału ceramicznego, krzemiennego i kości zwierzęce, kamienną płytę szlifierską oraz dwie uszkodzone siekiery krzemienne, jama 9/I z depozytem półwytworów siekier krzemiennych (4 szt.) i dużą ilością drobnego materiału ceramicznego i krzemiennego oraz poważnie uszkodzony grób szkieletowy – obiekt 1/I. W niektórych, bardzo zniszczonych obiektach wystąpiły tylko kości zwierzęce (8/I) lub polepa gliniana. Wśród znalezisk wyjątkowy jest szkieletowy grób ludzki, w którym zachowane kości czaszki noszą ślady ognia. W układzie anatomicznym zachowały się tylko kości stopy. Nie zachowało się kompletne wyposażenie zmarłego, a jedynymi zabytkami jest niewielki kawałek ceramiki, kilka fragmentów muszli małży i ślimaków oraz niewielki grocik z krzemienia czekoladowego. Zabytki krzemienne tego typu występują w grobach kultury ceramiki sznurowej i są interpretowane jako zapożyczenia z kultury amfor kulistych lub złockiej (P. Włodarczak 2006, s. 29, 332, tabl. CX, rys. 12, 18, 19, 21). Można więc przypuszczać, że pochówek należy do przedstawiciela jednej z trzech wymienionych kultur.

Wydzielone zabytki ruchome to przede wszystkim kilkanaście różnego rodzaju narzędzi krzemiennych i kamiennych (6 półwytworów i fragmentów siekier krzemiennych, rozcieracze/tłuki kamienne i płyta szlifierska), 4 zachowane w dużej części naczynia gliniane, 4 narzędzia kościane (3 szydła i dłuto) oraz jedno niewielkie narzędzie z poroża (przekłuwacz?).

Dzięki badaniom na stanowisku 63 w Krzczonowicach w sezonie 2006 udało się odsłonić fragment dość dużej osady kultury amfor kulistych. Na podstawie występowania materiału zabytkowego na

powierzchni można stwierdzić, że zajmowała powierzchnię ok. 1 ha, co potwierdza spostrzeżenia zespołu badaczy UMCS sprzed 10 lat. Natomiast samo stanowisko jest dużo większe, gdyż obejmuje ono również południowe i zachodnie stoki wzniesienia, na których występują materiały kultury łużyckiej, pomorskiej oraz przeworskiej. Można je szacować na około 2,5 do 3 ha.

„Zagęszczenie” obiektów w obrębie osady kultury amfor kulistych wydaje się nierównomierne – w obrębie wykopu I, o powierzchni 1 ara odkryto 9 obiektów, grupujących się jednak po przeciwnych stronach wykopu, w dwóch skupiskach (ryc. 2). Zarówno ich wielkość i układy stratygraficzne niektórych z nich (obiekt 3/I „przecina” obiekt 5/I), jak i ilość zabytków występująca w wypełniskach sugeruje dłuższe trwanie osiedla.

Wstępna analiza materiałów krzemienych wykazała, że na stanowisku występują materiały typowe dla tzw. facjesu domowego (m.in. dość duży odsetek narzędzi). Niektóre z nich noszą ślady wtórnego wykorzystywania. Ciekawy jest też fakt ukrycia wyjątkowo rzadko rejestrowanego depozytu półwytworów siekier z krzemienia pasiastego z obiektu 9/I, szczególnie w kontekście bliskości złóż tego surowca. Większość znalezisk krzemienych jest wykonana z krzemienia czekoladowego. Wszystkie dane wskazują na to, że mamy do czynienia z tzw. osadą użytkowników (B. Balcer 1975, s. 186).

Podczas badań w 2006 roku nie udało się niestety zlokalizować cmentarzyska kultury pomorskiej, z którego pochodzi zbiór ozdób brązowych oraz kilka popielnic odkrytych w ciągu ostatnich kilkadziesiąt lat. Pozostawiono też na przyszłość próbę lokalizacji miejsca pochodzenia denarów rzymskich Wespazjana, Trajana i Hadriana znalezionych na stanowisku w 2004 roku.

Badania stanowiska 63 w Krzczonowicach umożliwiają lepsze poznanie osadnictwa kultury amfor kulistych w północnej części Wyżyny Sandomierskiej (ryc. 4). Jest to jedna z niewielu osad kultury amfor kulistych w dorzeczu Kamiennej badanych wykopaliskowo (por. H. Kowalewska-Marszałek 1986, s. 6, tab. 1). Rejon prawych dopływów Kamiennej – Kamionki, Obręczówki i Gierczanki jest traktowany jako zaplecze osadnicze pradziejowych kopalń krzemienia pasiastego (np. W. Wiślański 1979, s. 278; B. Balcer 1983, s. 224; M. Zalewski, S. Sałaciński 1996, s. 119). Dalsza eksploracja stanowiska rokuje nadzieje na uzyskanie dowodów na związki mieszkańców osady z obszarem wydobywania tego surowca, położonym na północ od doliny Kamiennej.

Summary

A report on the examinations of Globular Amphora culture settlement at the site Krzczonowice 63, Ostrowiec County, in 2006.

The site Krzczonowice 63 is located on a loessal promontory in the northern part of Sandomierz Upland upon Obręczówka brook (fig. 1). The aim of the excavatory works conducted at the site in 2006 was to examine and recover its parts which were mostly subjected to destruction. The archaeological excavations reaching the maximum depth of 1,5 metre were made. Eleven archaeological objects were catalogued together, including a skeletal grave. The most interesting turned out to be the excavation (fig. 2) where nine objects characteristic for the Globular Amphora culture were discovered. Among the objects, the following require a special attention: object 3/I with a great deal of relics and with a hollow at the bottom which probably used to be a place of fixing a post which supported the roofing or served as a ladder (fig. 3), and object 9/I with a store of flint axes semi-products. The examinations of the excavation site 63 in Krzczonowice enable a better study of the Globular Amphora culture settlement in the northern part of Sandomierz Upland (fig. 4).

Literatura:

Balcer Bogdan

1975 *Krzemień świeciechowski w kulturze pucharów lejkowatych. Eksploatacja, obróbka, rozprzestrzenienie*. Wrocław.

1983 *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem polskich*. Wrocław.

Kowalewska-Marszałek Hanna

1986 *Osadnictwo neolityczne dorzecza Kamiennej*. W: *Pradzieje i wczesne średniowiecze w dorzeczu Kamiennej*. Materiały z sesji naukowej 19-20 listopada 1986 r., Ostrowiec Świętokrzyski, s. 4-21.

Kowalski Krzysztof

1975 *Wyniki badań archeologicznych w dorzeczu Obręczówki*. Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne 3, s. 471-500

Wiślański Tadeusz

1979 *Dalszy rozwój ludów neolitycznych. Plemiona kultury amfor kulistych*. W: *Neolit*, red. W. Hensel, T. Wiślański. Wrocław, s. 261-300. *Prahistoria Ziemi Polskich* 2.

Włodarczak Piotr

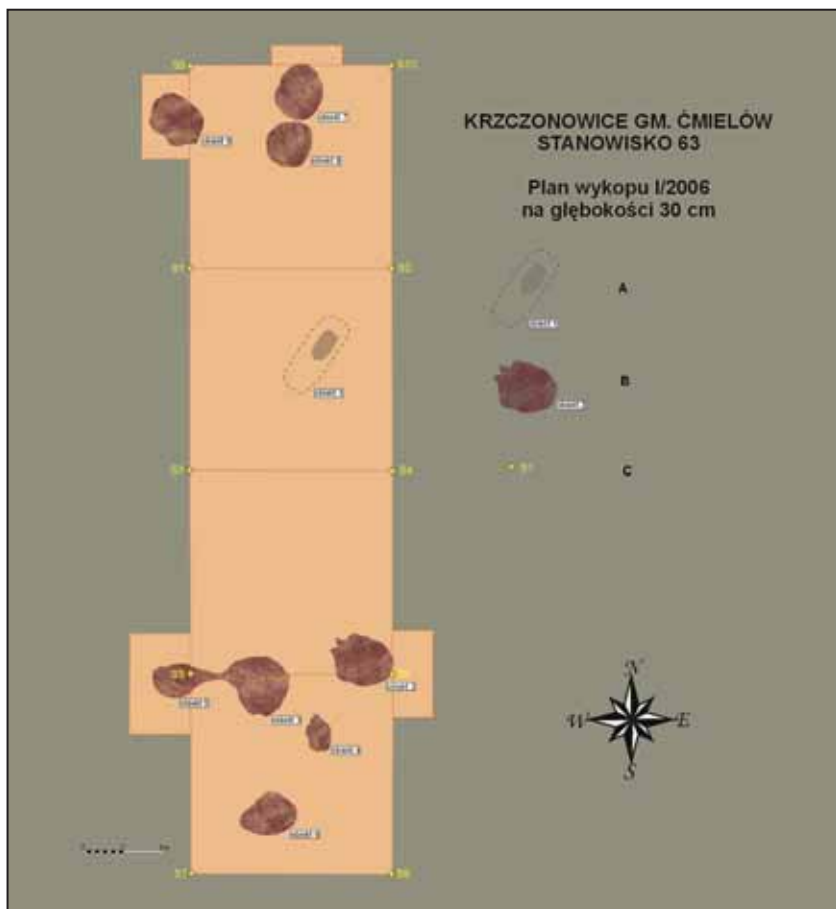
2006 *Kultura ceramiki sznurowej na Wyżynie Małopolskiej*. Kraków.

Zalewski Marek, Sałaciński Sławomir

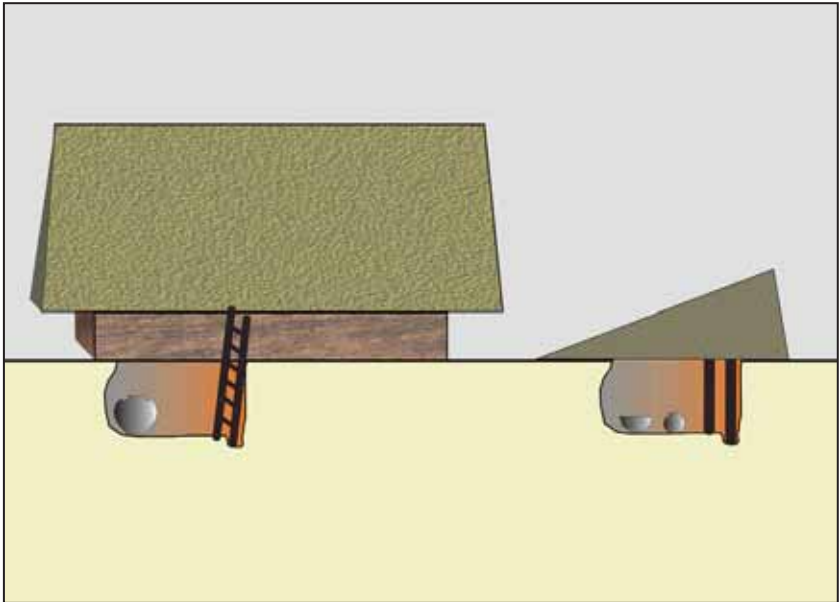
1996 *Weryfikacyjne badania powierzchniowe okolic wsi Stodoły, woj. tarnobrzeskie*. W: *Studia nad Gospodarką Surowcami Krzemionkami w Pradziejach 3*, red. J. Jaskanis, s. 111-119, Warszawa

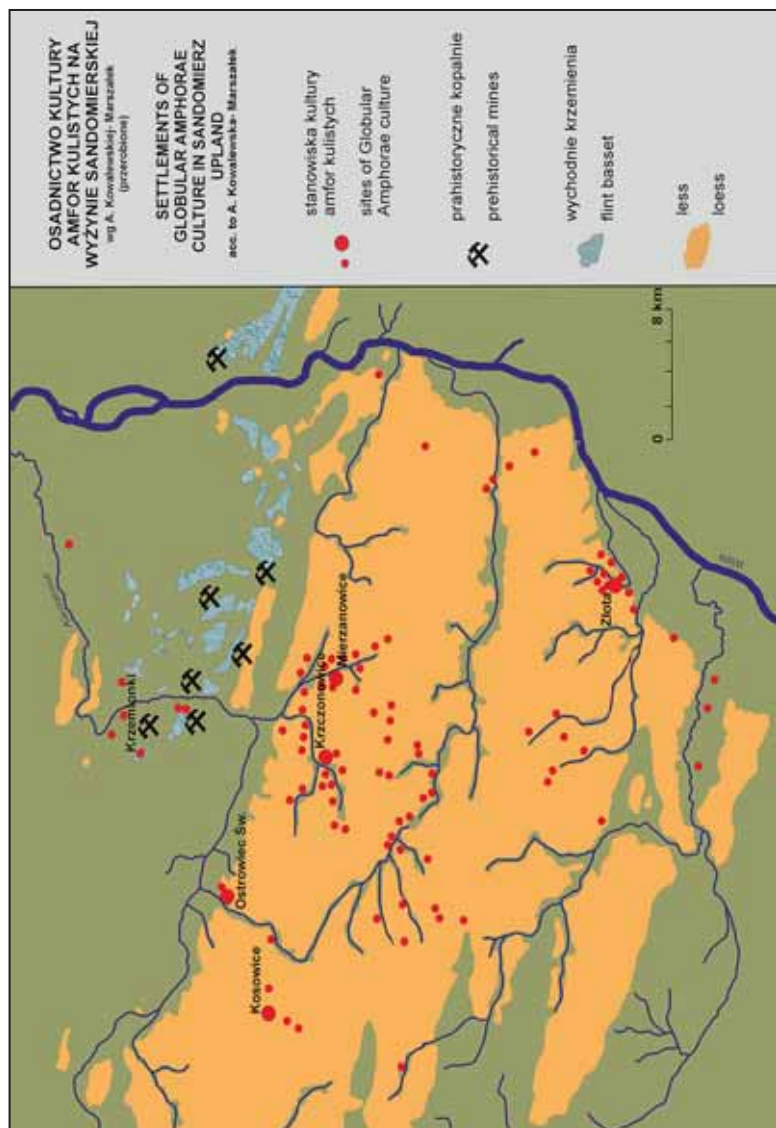
**Ryc. 1. Krzczonowice, pow. Ostrowiec Świętokrzyski st. 63.
Lokalizacja stanowiska. Na podkładzie mapy topograficznej
w skali 1 : 25 000, wyd. PPGK, Rzeszów**

Ryc. 2. Krzczonowice, pow. Ostrowiec Świętokrzyski. st. 63.
Osada kultury amfor kulistych, plan wykopu I/2006: A – groby,
B – jamy osadnicze, C – główne punkty pomiarowe; rys. A. Jedynak

Ryc. 3. Krzczonowice, pow. Ostrowiec Świętokrzyski. st. 63.
Rekonstrukcja wykorzystania jam; rys. A. Jedynak

Ryc. 4. Osadnictwo kultury amfor kulistych na Wyżynie Sandomierskiej;
rys. K. Kaptur; wg A. Kowalewska-Marszałek 1986 (zmienione)